

pedagoškega procesa, ločenega od širšega sistema globalne strategije družbenega razvoja, ki bo usmerjena k oblikovanju nove podobe ekološko osveščene samoupravne socialistične družbe. Pod pritiskom obstoječih kriznih razmer so razsežnosti teh nalog neprimerno večje in zahtevnejše kot nekoč.

VILI REZMAN

Ekološke perspektive

(med razumom in umom)

Odločno premalo je spoznati in priznati svetovno ekološko krizo. Stanje in procesi v svetu groze z vso silovitostjo podreti ovire na poti v družbeno zgodovinsko, planetarno, kozmično kataklizmo. Zaostritev problemov je povzročila, da je Komisija za varstvo okolja in zdravja letošnjega Svetovnega kongresa intelektualcev v Varšavi ponovno obudila izraz ekocid, zločin proti okolju, v katerem živimo in delamo. Kriza nas opozarja, da izgublamo svoj oikos, dom, zavetje. Patos izraza ne more biti odveč, prej je nuja, kakor je nujen premik od zgolj instrumentalnega razmišljanja k tudi vrednotnemu. Ekološki stresi, ki jih doživljamo iz dneva v dan in ki so erupcija nakopičenih protislovij, dobivajo katarzične določilnice, opozarjajo na nujnost po radikalni, vseobsegajoči spreminjevalni praksi. Nekateri zasnove, kako naprej, so zaradi skrajnosti nesprijemljive. Pa vendar zaradi površinske brezupnosti položaja najdejo svoje pristaše.

Ena takšnih ekstremnih zasnov je naturalistični redukcionizem. Voltaire je z odkritim sarkazmom zavrnil Rousseaujev poziv »Nazaj k narodi!«, češ da človeka ima, ko bere njegove tekste, da bi zopet hodil po štirih. Kasneje sta Marx in Engels v Sveti družini, v poglavju Narava in zgodovina enako neusmiljeno opravila s »kritično kritiko« in njenim ločevanjem zgodovine od naravoslovja in industrije ter poudarila, »da ne vidi kraja, kjer se poraja zgodovina, v grobo materialni produkciji . . .« (MEID I, str. 533). Neprizanesljive kritike je bila deležna tudi Feuerbachova, za človekovo produktivno dejavnost nedovzetna apoteoza narave.

»Tako zelo je ta dejavnik, to nenehno čutno delanje in ustvarjanje, ta produkcija podlaga vsega čutnega sveta, kot zdaj eksistira, da bi, ko bi bila pretrgana samo za eno leto, Feuerbach ne našel neznanske spremembe samo v naravnem svetu, ampak bi zelo brž pogrešil tudi ves človeški svet, celo svojo lastno eksistenco.« (MEID II, str. 31 – Nemška ideologija).

Vse do danes sežejo nezdgovinske reminiscence na »Prirodu«. Kaj poreči ekološkim puristom? Naj opuste svoje abstrakcije!

Pogosto opozarjajo, da je prirodu . . . treba ohraniti tudi za kasnejše rodove. Ne smemo spregledati omejenosti te rešitve. Dolžni smo jo ». . . kot boni patres familias (dobri družinski očetje) izboljšano zapustiti prihodnjim generacijam« – (K. Marx: Kapital, 3. knjiga, CZ 1973, str. 866). Poudarek ni na zapustitvi, ampak na izboljšanju. Po besedah iz Nemške ideologije imamo pred seboj vedno »zgodovinsko naravo« in »naravno zgodovino« (MEID II, str. 30), v Pariških rokopisih pa je Marx zapisal, da ». . . vsa tako imenovana svetovna zgodovina ni nič drugega kot ustvarjanje človeka s človeškim delom, kot nastajanje narave za

človeka . . . » (MEID I, str. 344). Problem narave in človeka ni problem ohranjanja okolja, temveč problem odnosa do produkcije človekovega družbenega okolja. Gre za potisočerjanje, za ekološko osveščeno produkcijo novega družbenega okolja, ki se ji ni potrebno zadovoljevati z ničelno stopnjo rasti. Ekologija s tem prestopi meje »biološkega nauka« o odnosu živali in rastlin do vnanjega okolja ter prerašča v interdisciplinarno, tudi družboslovno znanost.

Druga ekstremna zasnova variira v različnih vrstah pozabe človekovega »anorganskega telesa«. Sloni na pogoltni naravi profitnega motiva, logiki kapital-ske blagovne produkcije, nepomirljivega protislovja uporabne in menjalne vrednosti. Producerski tok sovпада s tokom zavesti, s tokom potrošniške, kvantitativne, instrumentalne miselnosti, katere kriterij sta učinkovitost in čuč posredovanja. Profitni motiv je razsipniški. Ideološki moto potrošništva se glasi: »Kar je dobro za vse, ni dobro za nikogar!«. Napredek, razvoj dobi svoj surogat v rasti. Blago, menjalna vrednost, ki svojega izvora nima v realni človekovi potrebi, si s tržnim mehanizmom in z najrazličnejšimi sredstvi umisli potrebo. Umišljena potreba si podredi človeka, da bi služil interesu kapitala. Kapital si podredi celó znanost, tako da je K. Kosik v Dijalektiki krize z vso upravičenostjo zapisal: »Moderna nauka nije mudrost, već egzaktno znanje i ovladavanje« (NIP Mladost, BG 1983. str. 46).

Bogastvo prične figurirati kot centralna vrednota. To kajpak ni iznajdba sodobnosti, sodobnost to samo potencira. Jean-Pierre Vermant nam priča o tem v svoji knjigi Začetki grške misli. (Lj. 1986, str. 62):

»Bogastvo, *ta chrémata*, postane pri človeku nespamet, *aphrosýne*.« Kdor ima posest, hoče še več. Navsezadnje je cilj bogastva le še eno samo; namesto da bi zadovoljevalo življenske potrebe in bilo zgolj sredstvo za preživljanje, postane samo sebi namen, vzpostavi se kot univerzalna in brezmejna potreba, ki je nikdar nič ne more potešiti. V srčiki bogastva se torej razodeva izprijena narava, zablodela in zlonosna volja, pleoneksía: želja, imeti več kot drugi, imeti več kot svoj delež, imeti vse.«

Pojem bogastva se pervertira. Vsebinsko se izčrpava v razsežnostih nesmisla, brezumja, premoči, oblasti, objesti. To ni bogastvo človekovih moči, ki se izražajo v svobodni skupnosti. To je zgolj bogastvo svobode od, bogastva egoizma, izolacionizma. Tako pojmovano bogastvo človeka upošteva ob vodi, zemlji, zraku, stvari . . . ne pa, vsaj ne dovolj v socialnem, psihološkem, moralnem itd. smislu. Na ravni politične ekonomije se prepad izrisuje kot propad med bogastvom realnih potreb in uporabe vrednosti ter bogastvom zlatega malika, kvaliteto in kvantiteto. Jasno je, da to terja gospodarsko rast, ki se danes izrazito kaže v svoji dvojnosti. Rastejo namreč tudi eksploatacija, polucija, relativna beda, grožnja, da ne bomo preživeli.

»Delo je vir vsega bogastva . . . To je res – poleg narave« (F. Engels: Vloga dela . . . MEID IV, str. 513). Kopičenje bogastva v svoji pervertirani obliki je pogubno za oba. Za naravo in delo, človeka, katerih ločitev je tudi sicer lahko samo nasilna. In kapital-ska logika pripelje do tega, da ». . . se dogaja, da je varčno gospodarjenje z delovnimi sredstvi že od vsega začetka hkrati najbrezobzirnejše zapravljanje delovne sile . . .« (F. Engels: Razvoj socializma, MEID IV, str. 622), da sta, kot je Marx poudaril v Teorijah o presežni vrednosti, delavec in zemlja lahko prezgodaj »anticipirana in opustošena«.

Res, potrošniška družba je kot Pandorina skrinjica, v kateri je ostalo le še upanje.

Nobeno izmed ponujanih skrivnosti, ne tista, ki abstrahira človeka in zgodovino od narave, ne tista, ki abstrahira naravo od človeka (v smislu: treba je živeti tu in sedaj, pa naj bo cena kakršnažekoli), ni sprejemljiva. Na vso srečo dialektika možnega in dejanskega tudi ni tako pičla, da bi nam kazala samo dva obraza Janusove glave. Omeniti pa je treba tudi, da podoba sveta ni manihejska v tem smislu, da bi bil ekološki mrak omejen samo na kapitalistični ekonomsko politični sistem. Ekološke grožnje ne izbirajo.

Nihče, ki hodi z odprtimi očmi po svetu, se ne more nojevsko vdajati brezbriznosti. Vera v tehnološki optimizem je ravno tako zgolj vera, kakor je vera v razrešitev protislovij s pravnim normativizmom. Tehnološki optimizem prepričuje sebe in svet nasploh, da je tehnološki razum dosegel neko stopnjo perfekcionizma, ki zmore preseči ireverzibilne posege v anorgansko telo. S tehnološkega vidika da bojda ni problematično realizirati katerikoli cilj, smoter, problem je v nesposobnosti, smisel zastaviti si. Čeprav je res, da je eden najtežjih problemov koncipiranja smisla življenja, pa vendar ne kaže pozabiti, da tudi smisla ni mimo hic et nunc.

Najmanj tako kot tehnološki optimizem, tehnološki subjektivizem je zgrešen pesimizem. Sedanje stanje in smeri dajejo sicer res pesimistično konotacijo, a glede na *možne* spremembe kvalitet življenja smemo biti tudi optimisti. Zgodovina je alternativna v permanenci, zato si ne smemo po vsaki zmagi dajati dolgega predaha za zajetje sape.

Nekateri, mnogi se izgublajo tudi v plitvinah zaupanja v pravni normativizem. Logika trde roke zakona po mojem ne samo, da ni dovolj, ker je vnanja, nekako pritaknjena, ampak je tudi nesprejemljiva zaradi svojih političnih implikacij. Pravna regulativa je vendarle bolj posledična kot projektivna, ji pa ne smemo jemati sleherne realne vloge. Poudariti je treba le njeno nezadostnost. Kakor ni možno vsega kvantificirati (kdo bo kvantificiral smisel?!), tudi ni možno vsega pravno predvideti in sankcionirati. Zato je pa nujno poudariti potrebo po prehodu od heteronomije, ki terja represivni aparat, k avtonomiji, k avtonomni vesti in samoocenjevanju.

Za konec še nekaj besed o ceni in plačniku. Cene za onesnaževanje v strogem smislu ni. Iz več razlogov, najpomembnejše pa je po mojem to, da moramo upoštevati sinergetsko in dolgoročno naravo onesnaževanja in izkoriščanja ter to, da moramo imeti v mislih razen vidne in merljive polucije in eksploatacije prirode še psihološko, socialno, moralno, politično etc. polucijo in eksploatacijo. In plačnik? Je to tisti, ki neposredno »skruni«? Naj plačuje, kdor neposredno onesnažuje? To bi bila prevelika metafizična preproščina. Treba je preseči napade na producente s skrajnih pozicij. Potrošnja ni zgolj nasprotje produkciji, potrošnja je njen pospeševalnik. »Potrošnika« je treba depreviligirati. Celotna družbena reprodukcija kliče po demokratičnem sodelovanju vseh družbenih subjektov.

Očitno je, da problematika okolja ne ostaja zgolj problematika stroke ali celo zgolj problematika biologije. Je tudi politični problem, vendar ne v tem smislu, da bi bila potrebna nova politična sila, potrebna je ekološko osveščena politična akcija obstoječih družbenih sil. Družbene in politične sile se morajo opremiti z »globoko spekulativno mislijo«, s konceptualno, teoretično zavestjo. Žal pa je, če reaktualiziram Heglovo misel, »pojem, ideja razumu odvrtna, ker je ni v stanju dojeti«.

Kar moramo, znamo, moremo, moramo tudi hoteti!

Tudi gospodarstvenik, politik . . . bo moral postati mislec!